

Latvijas Republikas tiesībsargs

Baznīcas iela 25, Rīga, LV-1010, tālr.: 67686768, fakss: 67244074, e-pasts: tiesibsargs@tiesibsargs.lv, www.tiesibsargs.lv

Rīgā

2019. gada 10. maijā Nr. 1-6/ 8
Uz 22.03.2019. vēstuli Nr.1-04/123-pav

**Latvijas Republikas
Satversmes tiesas tiesnesei
Sanitai Osipovai
Jura Alunāna ielā 1
Rīgā, LV - 1010**

Par viedokļa sniegšanu lietā Nr.2018-25-01

Tiesībsargs ir saņēmis 2019.gada 22.marta vēstuli Nr.1-04/123-pav (reģistrēta 25.03.2019. ar Nr.100), kurai pievienots Satversmes tiesas tiesnese Sanitas Osipovas 2019.gada 21.marta lēmums. Ar minēto lēmumu tiesībsargs ir atzīts par pieaicināto personu lietā Nr.2018-25-01 "Par Latvijas Sodū izpildes kodeksa 50.⁴panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 91.pantam". Lēmumā tiesībsargs ir aicināts izteikt viedokli par jautājumiem, kam varētu būt nozīme lietā. Vienlaikus tiesībsargs ir lūgts sniegt atbildes uz šādiem jautājumiem: 1)vai pastāv objektīvi apstākļi, kādēļ būtu jāatšķiras brīvības atņemšanas soda izciešanas režīmam vīriešiem un sievietēm, ņemot vērā tādus faktorus kā notiesāto bīstamība, vēlme laboties, vajadzība pēc saskarsmes ar tuviniekiem, reakcija uz izolāciju un citiem ar paaugstinātu drošību saistītiem pasākumiem, iepriekšējā vardarbības pieredze u.c.; 2)vai Saeimas argumenti par sievietēm kā īpašu ar brīvības atņemšanu notiesāto personu kategoriju ir pamatoti.

Izvērtējot lēmumam pievienoto A.Otto konstitucionālo sūdzību, Saeimas atbildes rakstu, sniedzu šādu viedokli:

[1] Latvijas Sodū izpildes kodeksa (turpmāk – LSIK) 50.⁴ pants (divpadsmit daļas) precīzi reglamentē soda izpildes režīmu slēgtajos cietumos. Saskaņā ar minētā panta pirmo un otro daļu, slēgtajā cietumā sodu izcieš ar brīvības atņemšanu notiesātie vīrieši par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu, kā arī notiesātie, kas pārvietoti no daļēji slēgtā cietuma par rupjiem vai sistemātiskiem režīma pārkāpumiem. Slēgtajos cietumos tiek nodrošināta notiesāto pastiprināta apsardze. Tālākajās daļās pants nosaka

slēgtā cietumā esošo notiesāto, tostarp uz mūžu notiesāto virzību soda progresīvās izpildes ietvaros (režīma maiņa, nosacīta pirms termiņa atbrīvošana no soda izciešanas). Tāpat tiek uzskaitītas notiesāto tiesības katrā no slēgta tipa cietuma soda izciešanas režīma pakāpēm (zemākā, vidējā, augstākā). Savukārt, LSIK 50.⁵panta pirmās daļas 1.punkts, paredz, ka daļēji slēgtā cietumā sodu izcieš sievietes par tīša nozieguma izdarīšanu. Tādējādi, ņemot vērā augstāk minēto, secināms, ka par smaga vai sevišķi smaga nozieguma izdarīšanu, vīriešiem soda izpilde tiek uzsākta slēgtā cietumā, savukārt, sievietēm par tāda paša nozieguma izdarīšanu, daļēji slēgtā. Pieteikuma iesniedzējs - Andris Otto uzskata, ka LSIK 50.⁴pants pieļauj atšķirīgu un nelabvēlīgāku attieksmi pret notiesātajiem vīriešiem uz dzimuma pamata.

[2] Latvijas Republikas Satversmes 91.pants paredz, ka visi cilvēki Latvijā ir vienlīdzīgi likuma un tiesas priekšā. Cilvēka tiesības tiek īstenotas bez jebkādas diskriminācijas. Abi panta teikumi satur cieši saistītus noregulējumus. Pirmais teikums (t.i. tiesības uz vienlīdzību likuma un tiesas priekšā) ir galvenais vienlīdzības principa elements. Tādēļ to arī bieži - tāpat kā visu pantu kopumā – apzīmē par vienlīdzības principu. Turpretim panta otrajā teikumā noteiktais diskriminācijas aizliegums ir vienlīdzības principa palīgelements, kas noteiktās situācijās to precizē un palīdz piemērot.¹ Vienlīdzības princips noteikts arī Eiropas Padomes Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14.pantā, paredzot, ka šajā konvencijā minēto tiesību un brīvību īstenošana tiek nodrošināta bez jebkādas diskriminācijas – neatkarīgi no dzimuma, rases, ādas krāsas, valodas, reliģijas, politiskajiem vai citiem uzskatiem, nacionālās vai sociālās izcelsmes, saistības ar kādu nacionālo minoritāti, mantiskā stāvokļa, kārtas vai cita stāvokļa. Attiecībā uz soda izpildi, LSIK 4.panta otrās daļas 2.punktā ir noteikts, ka, izpildot jebkura veida kriminālsodu nav pieļaujama notiesāto diskriminācija atkarībā no rases, tautības, valodas, dzimuma, sociālā un mantiskā stāvokļa, politiskajiem uzskatiem, reliģiskās pārliecības un citiem kritērijiem.

[3] Satversmes tiesa, interpretējot Satversmes 91.pantu, ir atzinusi, ka vienlīdzības princips liedz valsts institūcijām izdot tādas normas, kas bez saprātīga pamata pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kuras atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos. Vienlīdzības princips pieļauj un pat prasa atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas atšķirīgos apstākļos, kā arī pieļauj atšķirīgu attieksmi pret personām, kas atrodas vienādos apstākļos, ja tam ir objektīvs un saprātīgs pamats². Atšķirīgai attieksmei nav objektīva un saprātīga pamata, ja tai nav leģitīma mērķa vai ja nav samērīgas attiecības starp izraudzītajiem līdzekļiem un nospraustajiem mērķiem³. Kamēr nevienlīdzīgas attieksmes attaisnojuma mērķis saskaņā ar komentējamā panta pirmo teikumu var būt jebkurš leģitīms un ētisks mērķis, tikmēr tad, ja nevienlīdzīgā attieksme balstās uz kādu aizliegto kritēriju, kas iekļauts otrā teikuma diskriminācijas aizliegumā, leģitīms mērķis ir tikai tāds, kurš balstās uz kādu vismaz konstitucionāla līmeņa vērtību, principu vai tiesībām⁴.

Lai izvērtētu, vai apstrīdētā norma atbilst Satversmes 91.pantam, nepieciešams noskaidrot:

1) vai un kuras personas (personu grupas) atrodas vienādos un pēc noteiktiem kritērijiem salīdzināmos apstākļos;

¹ Autoru kolektīvs "Latvijas Republikas Satversmes komentāri.VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības" Latvijas Vēstnesis, Rīga, 2011: 74.lpp.

² Satversmes tiesas 2010. gada 2. februāra spriedums lietā Nr. 2009-46-01. Latvijas Vēstnesis, 04.02.2010., 7.p.

³ Satversmes tiesas 2002. gada 23. decembra spriedums lietā Nr. 2002-15-01. Latvijas Vēstnesis. 24.12.2002., 3.p.

⁴ Autoru kolektīvs "Latvijas Republikas Satversmes komentāri.VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības" Latvijas Vēstnesis, Rīga, 2011: 105.lpp

- 2)vai apstrīdētā norma paredz vienādu vai atšķirīgu attieksmi pret šīm personām;
 3)vai šādai attieksmei ir objektīvs un saprātīgs pamats, proti, vai tai ir leģitīms mērķis un vai ir ievērots samērīguma princips (samērīguma tests).⁵

[4] Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi sievietes un vīrieši, kas ir ieslodzītie, uzskatāmi par tādiem, kas atrodas salīdzināmos apstākļos. Tā, piemēram, 2017.gada 24.janvāra spriedumā lietā *Khamtokhu un Aksenchik pret Krieviju* tiesa atzina⁶, ka analogā situācijā atrodas visas personas, kuras izdarījušas vienādus vai salīdzināmus noziedzīgus nodarījumus. Konkrētajā lietā tiesa vērtēja, vai ir saskatāms Konvencijas pārkāpums apstākļi, ka Krievijā noteikts, ka konkrētām personu grupām nevar tikt piemērots mūža ieslodzījums. Šīs grupas bija nepilngadīgie, personas, kas sasniegušas 65 gadu vecumu, kā arī sievietes. Arī 2019.gada 10.janvāra spriedumā lietā *Ēcis pret Latviju*⁷ tiesa norādīja, ka ir uzskatāms, ka pieteicējs ir analogiskā situācijā, salīdzinot ar ieslodzītajām personām – sievietēm, kas notiesātas par tādiem pašiem vai pielīdzināmiem nodarījumiem⁸. 2017.gada 3.oktobra spriedumā lietā *Alexandru Enache pret Rumāniju* tiesa atzina⁹, ka vispārīgi pieteicējs (vīrietis), atrodas salīdzināmā situācijā ar ieslodzītajām personām – sievietēm. Šajā lietā tiesa vērtēja, vai apstākļi, ka vienīgi sievietēm ir tiesības lūgt sprieduma izpildes atlikšanu krimināllietā, ja tām ir bērns līdz 1 gada vecumam, veido Konvencijas 8., 14.panta pārkāpumu. Tādējādi, ja vien nav konstatējami kādi papildu apstākļi (piemēram, grūtniecība) personas, kuras ir izdarījušas vienāda smaguma vai veida noziedzīgus nodarījumus, atrodas salīdzināmos apstākļos, neatkarīgi no šo personu dzimuma. Uzskatu, ka atbilstoši LSIK noteiktajai kārtībai, **konkrētās lietas ietvaros salīdzināmos apstākļos atrodas pilngadīgās sievietes un pilngadīgie vīrieši, kuri(-as) notiesāti(-as) ar brīvības atņemšanas sodu par smaga vai sevišķi smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanu**. Proti, vīrieši par šādu nodarījumu uzsāk soda izciešanu slēgtā cietuma zemākajā soda izciešanas režīma pakāpē, savukārt, sievietes – daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma zemākajā pakāpē.

[5] Atbilstoši LSIK 50.⁴panta ceturtajā daļā noteiktajam, slēgtā cietumā notiesātie brīvības atņemšanas sodu izcieš trīs režīma pakāpēs (zemākā, vidējā, augstākā). Katrā no šīm pakāpēm ir atšķirīgs tiesību un ierobežojumu apjoms. Tā, piemēram, notiesātajiem, kas sodu izcieš slēgtajā cietumā atkarībā no režīma pakāpes, ir tiesības izmantot trīs līdz sešas ilgstošās satikšanās gadā no sešām līdz divdesmit četrām stundām, četras līdz sešas īslaicīgas satikšanās no vienas līdz divām stundām; tiesības izmantot no vienas līdz trīs telefonsarunām mēnesī. Savukārt, attiecībā uz daļēji slēgto cietumu, notiesātajiem atkarībā no režīma pakāpes ir tiesības izmantot no piecām līdz astoņām ilglaicīgajām satikšanām gadā no divpadsmit līdz četrdesmit astoņām stundām un īslaicīgās satikšanās no četrām līdz astoņām uz laiku no pusotras līdz divām stundām, izmantot telefonsarunas bez skaita ierobežojuma. Tāpat atbilstoši LSIK 68.panta ceturtajai daļai, par labu uzvedību un godīgu attieksmi pret darbu vai mācībām, brīvības atņemšanas iestādes administrācija daļēji slēgtā cietuma augstākajā pakāpē kā vienu no pamudinājuma veidiem var piešķirt atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju līdz trim diennaktīm gadā. Arī attiecībā uz veselības

⁵ Satversmes tiesas 2010. gada 2. februāra spriedums lietā Nr. 2009-46-01. Latvijas Vēstnesis, 04.02.2010., 7.p.

⁶ 2017.gada 24.janvāra Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā *Khamtokhu un Aksenchik pret Krieviju*, Nr.60367/08, 961/11, 67.,68.p.

⁷ viedokļa tapšanas brīdī spriedums nav stājies spēkā

⁸ 2019.gada 10.janvāra Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā *Ēcis pret Latviju*, Nr.12879/09, 81.p.

⁹ 2017.gada 3.oktobra Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā *Alexandru Enache pret Rumāniju*, Nr.16986/12, 68,69.p.

aprūpi par saviem līdzekļiem ir vērojamas atšķirības, proti, notiesātajiem, kuri atrodas daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē (arī atklātajā cietumā esošajiem notiesātajiem un nepilngadīgajiem notiesātajiem), brīvības atņemšanas iestādes priekšnieks var dot atļauju īslaicīgi atstāt brīvības atņemšanas iestādes teritoriju veselības aprūpes pakalpojumu saņemšanai par personiskajiem līdzekļiem. Tāpat atrodies daļēji slēgtā cietuma soda izciešanas režīma augstākajā pakāpē (arī atklātajā cietumā esošajiem un nepilngadīgajiem notiesātajiem), notiesātajam ir tiesības ar rakstveida iesniegumu brīvības atņemšanas iestādes priekšniekam lūgt atļauju īslaicīgi atstāt cietuma teritoriju līdz piecām diennaktīm sakarā ar tuva radnieka nāvi vai smagu slimību, kas apdraud slimā dzīvību. Tādējādi **tiesību apjoms slēgtajā un daļēji slēgtajā cietumā būtiski atšķiras, it īpaši saskarsmē ar ārpasauli un tuviniekiem** (tātad īpaši atšķirīgi ir tiesību uz privāto dzīvi ierobežojumi). Jau sākotnēji, pēc notiesājoša tiesas sprieduma, lai arī sievietē un vīrietis ir notiesāti par vienāda smaguma noziedzīga nodarījuma izdarīšanu, vai, piemēram, ir bijuši līdzdalībnieki smaga vai sevišķi smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, soda izciešanas režīms, proti, no tā izrietošie tiesību ierobežojumi ir nesalīdzināmi smagāki un stingrāki vīrietim nekā tas ir sievietēm. Ņemot vērā augstāk minēto, uzskatu, ka **apstrīdētā norma paredz atšķirīgu attieksmi pret sievietēm un vīriešiem, kuri ir notiesāti par smaga vai sevišķi smaga noziedzīga nodarījuma izdarīšanu**. Tā Eiropas Cietumu noteikumos attiecībā uz ieslodzīto saskarsmi ar ārpasauli ir uzsvērts, ka zaudējot brīvību, nedrīkst zaudēt saskari ar ārpasauli un saskarsme ar ģimeni ir veicināma un atbalstāma. Uz šādu saziņu un apmeklējumiem var attiekties ierobežojumi un kontrole, kas nepieciešama notiekošās kriminālizmeklēšanas prasību dēļ, kā arī tādēļ, lai nodrošinātu labu kārtību, drošību un aizsardzību, novērstu noziedzīgus nodarījumus un aizsargātu noziegumu upurus, taču, kaut arī ir šādi ierobežojumi, tostarp arī īpaši ierobežojumi, ko noteikusi tiesu iestāde, ieslodzītajiem tomēr ir pieejams pietiekams saziņas minimums (24.2.p.). Minētie Eiropas Cietumu noteikumi attiecināmi uz visiem ieslodzītajiem. Tādējādi saziņas ierobežojumiem Eiropas Cietumu noteikumu skatījumā ir jābūt atkarīgiem no ieslodzītā iespējamā apdraudējuma, bīstamības, uzvedības, izmeklēšanas interesēm u.tml., bet ne atkarībā no dzimuma. Tāpat, piemēram, pastāv iespēja, ka noziedzīgo nodarījumu ir izdarījuši vīrietis un sievietē, kuri sastāv laulībā un kuriem ir kopīgi bērni. Saskaņā ar pašreiz spēkā esošo normatīvo regulējumu sievietei šajā situācijā ir nesalīdzināmi lielākas iespējas sazināties ar bērnu, lai gan pastāv iespēja, ka tēvam (notiesātajam vīrietim) dzīves laikā ir izveidojusies labāka saskarsme ar savu(-iem) bērnu (-iem), tāpat pastāv iespēja, ka vīrietis vienīgais ir uzņēmis rūpes par savu(-iem) bērnu(-iem). Piemēri var būt visdažādākie, kas nepārprotami atspoguļo to, **ka tiesību ierobežojumi, kas izriet no soda izciešanas režīma, nevar un nedrīkst tikt attaisnoti tikai atkarībā no tā, kuram no dzimumiem notiesātais pieder**, ja faktiski abi dzimumi ir spējuši izdarīt vienlīdz smagus noziedzīgus nodarījumus.

[6] Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikumos Rec(2006)2 dalībvalstīm par Eiropas Cietumu noteikumiem (turpmāk – Eiropas Cietumu noteikumi) 13.punkts uzsver, ka šos noteikumus piemēro objektīvi, nediskriminējot tādu iemeslu dēļ kā dzimums, rase, ādas krāsa, valoda, reliģiskā pārliecība, politiskie vai citi uzskati, etniskā vai sociālā izcelsme, piederība mazākumtautībai, īpašums vai kāds cits statuss. Tomēr tas nenozīmē, ka formālai vienlīdzībai dodama priekšroka arī tad, ja tās dēļ rastos nevienlīdzība pēc būtības. Turklāt mazāk aizsargāto grupu aizsardzība nav uzskatāma par diskrimināciju, tāpat kā izturēšanās, kas pielāgota atsevišķu ieslodzīto

īpašajām vajadzībām, nav uzskatāma par nepieņemamu.¹⁰ Lai saprastu vai 5.punktā konstatētā atšķirīgā attieksme ir attaisnojama un samērīga, vai tai ir leģitīms mērķis, būtiski izprast raksturīgākās iezīmes, kas jāņem vērā īstenojot brīvības atņemšanas sodu sievietēm.

[6.1.] Tā Eiropas Cietumu noteikumos attiecībā uz sievietēm ieslodzījumā, ir uzsvērts, ka cietuma administrācijai, pieņemot lēmumus, kas jebkādā veidā ietekmē sievietes atrašanos apcietinājumā, pievērš uzmanību viņu vajadzībām, proti, fiziskajām, profesionālajām, sociālajām un psiholoģiskajām. Tāpat ir atzīmēts, ka ir pieliekamas īpašas pūles, lai nodrošinātu īpašus pakalpojumus tām ieslodzītajām, kuras ir cietušas no fiziskas, psiholoģiskas vai seksuālas vardarbības (jāatzīmē, ka minētais tiek attiecināts arī uz pārējiem ieslodzītajiem). Īpaši ir uzsvērts, ka ieslodzītajām atļauj dzemdēt ārpus cietuma; taču gadījumos, ja bērns piedzimst cietumā, cietuma administrācija sniedz vajadzīgo atbalstu un nodrošina visu, kas nepieciešams. Eiropas Cietumu noteikumi tāpat atzīmē, ka sievietes un vīrieši ir nošķirami, un ir jāpievērš īpaša uzmanība, lai tiktu apmierinātas sievietes higiēnas vajadzības. Arī attiecībā uz režīma prasībām, disciplinārajām procedūrām, izglītību, aprūpi, veselības aprūpi, sievietes netiek izdalītas, kā īpaši aizsargājama ieslodzīto kategorija.

Eiropas Padomes Ministru komitejas Ieteikums Rec(2003)23 dalībvalstīm par cietuma administrācijas izturēšanos pret uz mūžu ieslodzītajiem un ilgtermiņa ieslodzītajiem 30.punkts nosaka, ka tā kā ir ļoti maz sievietes, kuras izcieš ilgtermiņa vai mūža ieslodzījumu, viņu soda izpildes pasākumu plānošana ir jāveic ļoti rūpīgi, lai tiktu ievērotas viņu īpašās vajadzības. b) jāpieliek īpašas pūles, lai ieslodzītās sievietes netiktu sociāli izolētas un pēc iespējas vairāk iekļautos pārējo sievietes sabiedrībā; saņemtu īpašu palīdzību, ja pret viņām ir izdarīta fiziska, emocionāla vai seksuāla vardarbība. c) Mātēm, kas izcieš mūža vai ilgtermiņa ieslodzījumu, nedrīkst aizliegt tikties ar viņu mazajiem bērniem, pamatojoties tikai uz noteikto sodu. Ja mazie bērni paliek kopā ar savu māti, tad cietuma administrācijai jānodrošina attiecīgi apstākļi.

Eiropas Padomes komiteja spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – CPT) savos standartos ir īpaši uzsvērusi, ka sievietēm jābūt izmitinātām telpās, kas atrodas atsevišķi no vīriešiem, jānodrošina vienlīdzīgas iespējas iesaistīties dažādās pilnvērtīgās nodarbēs. CPT delegācijas pārāk bieži saskaras ar to, ka ieslodzītajām sievietēm tiek piedāvātas nodarbības, ko uzskata par sievietēm “piemērotām” (piemēram, šūšana vai rokdarbi), turpretī ieslodzītajiem vīriešiem tiek piedāvāta daudz profesionālākas ievirzes apmācība. CPT uzskata, ka šāda diskriminējoša pieeja var tikai pastiprināt novecojošus stereotipus par sievietes sociālo nozīmi¹¹. Tāpat CPT ir īpaši uzsvērusi, ka ieslodzītās grūtnieces ir nodrošināmas ar īpašu uzturu, dzemdībām slimnīcās ārpus brīvības atņemšanas iestādēm. Daudzas sievietes, kas atrodas ieslodzījumā, ir vienīgās bērnu vai citu tādu personu aprūpētājas, kuru labklājība var ciest šo sievietes ieslodzījuma dēļ. Komiteja ir vērsusi uzmanību uz vairākiem higiēnas un veselības aprūpes jautājumiem, kuru dēļ ieslodzīto sievietes vajadzības ievērojami atšķiras no vīriešu vajadzībām. Īpaši svarīga ir brīva piekļuve sanitārajiem mezgliem un mazgāšanās telpām, droša izlietoto higiēnas izstrādājumu likvidēšanas kārtība, kā arī higiēnas izstrādājumu, piemēram,

¹⁰ Komentāri attiecībā uz dalībvalstu Ministru Komitejas Ieteikumu Rec(2006)2 par Eiropas Cietumu noteikumiem 13.not.

¹¹ Eiropas Padomes komiteja Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai standarti. Ieslodzītās sievietes. Izvilkums no Desmitā vispārējā ziņojuma. Pieejams: <https://rm.coe.int/16806cd375>

higiēnisko pakešu un tamponu, pieejamība. (..) veselības aprūpi nodrošina sievietes veselības jautājumos, tostarp ginekoloģijā, īpaši apmācīti medicīnas speciālisti un medmāsas. Turklāt ieslodzītajām sievietēm jābūt pieejamiem tādiem pašiem profilaktiskajiem veselības aprūpes pakalpojumiem, kādi ir ārpus brīvības atņemšanas iestādes, piemēram, krūts un dzemdes kakla vēža profilaktiskās pārbaudes.¹²

[6.2.] Tādējādi dažādu starptautisko dokumentu skatījumā, sievietei - ieslodzītajai neapšaubāmi ir atsevišķas specifiskas vajadzības, kas izriet no sievietes fizioloģijas un bioloģiskajām īpatnībām, kas ir noteikti ņemamas vērā un nodrošināmas. Nav noliedzams, ka īpašai attieksmei ir jābūt pret ieslodzītajām grūtniecēm, jaunajām māmiņām. Tāpat tiek uzsvērts, ka būtu īpaši jāpievērš uzmanība tam, kādos apstākļos ir jādzīvo sievietēm ieslodzītajām, jo, ņemot vērā to nelielo skaitu, pastāv lielāks risks, ka to tiesības var tikt nesamērīgi ierobežotas. Piemēram, var rasties grūtības nodrošināt no vīriešiem ieslodzītajiem nodalītas telpas, ņemot vērā nelielo skaitu piemērotu ieslodzījuma vietu, sievietes ieslodzītās var tikt ievietotas tālāk no saviem tuviniekiem utml.¹³ Proti, bažas dažādu starptautisko avotu skatījumā ir par to, ka, tā kā sievietes - ieslodzīto ir salīdzinoši maz, tad arī cietumu ir krietni mazāk kā vīriešiem, līdz ar to sievietes varētu tikt ievietotas ļoti tālu no savas dzīvesvietas, kas varētu radīt saskarsmes grūtības ar tuviniekiem, bērniem. Minēto kā argumentu savā atbildes rakstā ir norādījusi arī Saeima. Attiecībā uz Latvijas situāciju, vēlos atzīmēt, ka Latvija ir salīdzinoši neliela un vienīgais sievietes cietums (kur soda izciešanu uzsāk sievietes par smagu vai sevišķi smagu noziedzīgu nodarījumu izdarīšanu) - Ilģuciema cietums – atrodas galvaspilsētā, uz kuru no jebkura Latvijas novada ir iespējams nokļūt dažu stundu laikā (satiksmes infrastruktūra ar galvaspilsētu ir labi attīstīta). Turklāt jāatzīmē, ka Tiesībsarga biroja darbinieki, apmeklējot ieslodzījuma vietas un saņemot ieslodzīto personu iesniegumus, ir konstatējuši, ka minēto var attiecināt arī uz vīriešiem notiesātajiem, jo arī viņi liela daļa atrodas tālu prom no mājām. Piemēram, situācija, kad ieslodzītais atrodas Daugavgrīvas cietuma slēgtajā nodaļā, bet dzīvesvieta ir Jelgava un konkrētajā situācijā, ieslodzītā māte ir cienījamā vecumā un smagi slima, tādējādi nav spējīga dēlu apciemot Daugavpilī. Tāpat ir daudz notiesāto, kuri atrodas Rīgas Centrālcietumā, bet viņu dzīvesvieta ir citā Latvijas novadā. Attiecībā uz Saeimas atsauci uz starptautiskajiem dokumentiem, par to, ka sievietes skaitliski mazāk izdara vardarbīgus noziegumus, ir vairāk tendētas uz pašnāvību mēģinājumiem, vairāk cietušas no vardarbības u.tml., vēlos norādīt, ka katrs cilvēks (personība) ir individuāli vērtējams, un vispārīgi pētījumi nevar kalpot kā juridisks pamats, lai personai ierobežotu būtiskas cilvēktiesības tikai pamatojoties uz dzimumu. Jāatzīmē, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa spriedumā Ēcis pret Latviju ir norādījusi, ka pat gadījumā, ja būtu pieejami dati par to, ka sievietes ieslodzītās vispārīgi ir mazāk vardarbīgas un ar mazākām nosliecēm uz agresiju pret citiem ieslodzītajiem un cietuma darbiniekiem, tas viennozīmīgi nebūtu atzīstams par pietiekamu pierādījumu, lai attaisnotu šādu nodalījumu starp dzimumiem. Pretējā gadījumā būtu jāatzīst, ka visi ieslodzītie vīrieši, salīdzinot ar ieslodzītajām sievietēm, kas ir izdarījušas tādas pat nodarījumus, būtu tik ļoti bīstamākas, ka nekāds individuāls riska izvērtējums nav nepieciešams. Savukārt šāda pieeja būtu pretrunā ar tiesas praksi, kas vienmēr ir uzsvērusi nepieciešamību pēc individuāla riska izvērtējuma [attiecībā uz cietuma īslaicīgu atstāšanu].¹⁴ Tomēr

¹² Turpat

¹³ Norwegian Parliamentary Ombudsman, Women in prisons. A thematic report about the conditions for female prisoners in Norway. Pieejams: https://www.sivilombudsmannen.no/wp-content/uploads/2017/05/SIVOM_temarapport_ENG_WEB_FINAL.pdf 28.lp.

¹⁴ 2019. gada 10. janvāra Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Ēcis pret Latviju, Nr. 12879/09, 89.-90.p.

attiecībā uz vīriešiem ieslodzītajiem, vēlos atzīmēt, ka Tiesībsarga biroja darbinieki, apmeklējot ieslodzījuma vietas, lielākoties tās, kurās ir izvietoti vīrieši, sarunu laikā ar ieslodzītajiem un darbiniekiem, kā arī, pēc iepazīšanās ar ieslodzīto personu lietām, ir novērojuši, ka vīriešiem ir tendence pārkāpt soda izciešanas režīma noteikumus. Tas, savukārt, nozīmē, ka pastāv lielāks drošības, veselības un dzīvības apdraudējuma risks. Vienlaikus ir jāatzīmē, ka arī vīrieši mēdz būt ļoti emocionāli jūtīgi, un arī atsevišķu ieslodzīto – vīriešu vidū ir augsts pašsākropļošanās un suicīdu risks.

Ņemot vērā augstāk minēto, uzskatu, ka **sievietēm tikai sava dzimuma dēļ soda izpildē nav jāparedz vairāk tiesību (it īpaši tiesību uz privāto dzīvi) nekā tas ir vīriešiem, kuras tāpat ir izdarījušas smagu vai sevišķi smagu noziedzīgu nodarījumu.** Vienlaikus ir ņemamas vērā sieviešu fizioloģiskās vajadzības. **Attiecībā uz drošības un uzraudzības jautājumiem, mazāki ierobežojumi sievietēm būtu attaisnojami un samērīgi.**

Minētais ir arī atbilde uz Jūsu jautājumiem, vai Saeimas argumenti par sievietēm kā īpašu ar brīvības atņemšanu notiesāto personu kategoriju ir pamatoti un, vai pastāv objektīvi apstākļi, kādēļ būtu jāatšķiras brīvības atņemšanas soda izciešanas režīmam vīriešiem un sievietēm, ņemot vērā tādas faktorus kā notiesāto bīstamība, vēlme laboties, vajadzība pēc saskarsmes ar tuviniekiem, reakcija uz izolāciju un citiem ar paaugstinātu drošību saistītiem pasākumiem, iepriekšējā vardarbības pieredze. u.c.

[7] ECT ir vairākkārt norādījusi, ka dzimumu līdztiesība ir svarīgs mērķis un jābūt ļoti nopietniem iemesliem, lai atšķirīga attieksme dzimumu starpā būtu saskaņā ar Konvenciju. Atsauces uz tradīcijām, vispārīgiem pieņēmumiem vai sabiedrības attieksmei konkrētā valstī paši par sevi nevar būt pietiekami, lai šādu atšķirīgo attieksmi attaisnotu¹⁵. Tiesa tāpat ir uzskatījusi, ka jautājums par noteiktas sabiedrības grupas stereotipiem ir tas kas nepieļauj individuālu spēju un vajadzību novērtējumu.¹⁶ Atšķirīga attieksme, kas balstās uz dzimumu, pieļaujama tikai ļoti ierobežotā mērā, ja konkrētā situācijā tas ir attaisnojams tieši ar dzimuma bioloģiskajām īpatnībām. Šajos ietvaros ir pieļaujams īpašs atbalsts mātēm (sakarā ar dzemdībām un zīdaiņa aprūpi, nevis sakarā ar audzināšanu, kas vienādā mērā ir arī tēvu tiesības un pienākums). Turpretim īpaši smaga darba aizliegumi sievietēm parasti būs pretrunā atšķirīgas attieksmes aizliegumam. Piemēram, tā kā nav pierādīts, ka nakts darbs sievietēm, pamatojoties uz bioloģiskajām atšķirībām, būtu kaitīgāks nekā vīriešiem, tad šis sieviešu aizsardzībai domātais aizliegums nav pieļaujams. Tāpat tikai vīriešu pakļaušana obligātajam civilajam ugunsdzēsības dienestam nav pieļaujama, jo šis dienests vīriešiem ir tikpat bīstams un nepatīkams kā sievietēm.¹⁷

Tādējādi nav saskatāms objektīvs un saprātīgs pamats, nosakot sievietēm un vīriešiem **atšķirīgu tiesību apjomu** uzsākot brīvības atņemšanas soda izciešanu par vienāda smaguma noziedzīga nodarījuma izdarīšanu (smagi, sevišķi smagi noziedzīgi nodarījumi). Uzskatu, ka **apstrīdētā norma tiktāl ciktāl no tās izriet tiesību ierobežojumi, kas saistīti ar personas tiesībām uz privāto dzīvi, saskarsmes ierobežojumi, nav atbilstoša Latvijas Republikas Satversmes 91.pantam.**

¹⁵ Piem. 2012.gada 22.marta Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Konstantin Markin pret Krieviju, Nr.30078/06, 127.p.; 2017.gada 24.janvāra Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Khamtokhu un Aksenchik pret Krieviju, Nr.60367/08, 961/11, 78.p.

¹⁶ 2017.gada 25.oktobra Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedums lietā Carvalho Pinto de Sousa Morais pret Portugāli, Nr.17484/15, 46.p.

¹⁷ Autoru kolektīvs "Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības" Latvijas Vēstnesis, Rīga, 2011: 111.lpp.

[8] Kā zināms atbilstoši LSIK normām brīvības atņemšanas soda izciešana ieslodzījuma vietās tiek organizēta atbilstoši soda progresīvās izpildes principam. Soda progresīvā izpilde pamatojas uz notiesāto diferenciāciju katra brīvības atņemšanas iestādes veida un režīma ietvaros, kā arī notiesāto pārvietošanu no viena veida cietuma uz cita veida cietumu, ņemot vērā izciestā soda daļu un notiesātā uzvedību. Tās mērķis ir panākt soda izpildes režīma atbilstību notiesātā uzvedībai un resocializācijas pakāpei, nodrošinot soda izpildi, kā arī viņa optimālu iekļaušanos dzīvē pēc atbrīvošanas. Soda progresīvās izpildes sistēmai ir pakļauti visi notiesātie, izņemot ar īslaicīgu brīvības atņemšanu notiesātos.¹⁸ Tādejādi soda progresīvās izpildes mērķis ir panākt līdzsvaru starp notiesātās personas uzvedību ieslodzījumā, tās resocializācijas pakāpi un attiecīgi šai personai piemērojamo režīmu. Tāpat jāatzīmē, ka pēdējo gadu laika soda izpildē nopietns akcents tiek likts tieši uz notiesātā resocializācijas procesu. Ar notiesātajiem strādā vairāki speciālisti, kas izvērtē individuālās īpatnības, rakstura iezīmes, iespējamus riskus, apdraudējumu u.tml. Secināms, ka LSIK paredz katra notiesātā individuālu izvērtējumu un notiesātā pakāpenisku virzību soda izciešanas režīmu ietvaros (no stingrāka režīma uz vieglāku un otrādi) atbilstoši paša notiesātā uzvedībai ieslodzījuma vietā un resocializācijas pakāpei, neizdalot īpaši kādu no dzimumiem. Tāpat jāatzīmē, ka atbilstoši soda progresīvās izpildes principam vieglāku režīmu un attiecīgi vairāk tiesību notiesātais var nopelnīt ar savām pozitīvajām darbībām ieslodzījuma vietā, iesaistīšanos resocializācijas pasākumos, vēlmi pēc atgriešanās sabiedrībā dzīvot likumpaklausīgu dzīvi, bet ne ar piederību noteiktam dzimumam.

Vienlaikus uzskatu, ka Latvijai vajadzētu virzīties uz to, lai arī uzsākot soda izciešanu, visiem notiesātajiem (-ām) individuāli, pamatojoties uz speciālistu izstrādātu vispusīgu izvērtējumu, tostarp ietverot individuālās vajadzības un nepieciešamības (piemēram, grūtniecība – ilgāks var būt pat neierobežots pastaigu ilgums, iespējas biežāk tikt ar bērna tēvu vai citu tuvinieku, neierobežota iespēja pēc nepieciešamības saņemt speciālistu, tostarp, psihologu atbalstu u.tml, tāpat izpildot brīvības atņemšanas sodu personām ar kustību traucējumiem, jānodrošina iespēja bez citu palīdzības īstenot pastaigas svaigā gaisā u.c. specifiskās vajadzības) būtu jānosaka soda izciešanas režīms. Jāatzīmē, ka LSIK 61.⁵pants paredz, ka divu mēnešu laikā pēc notiesātā ievietošanas brīvības atņemšanas iestādē soda izciešanas uzsākšanai iestādes priekšnieks nodrošina notiesātā riska un vajadzību izvērtēšanu, nosakot notiesātā resocializācijas vajadzības, antisociālās uzvedības un atkārtota noziedzīga nodarījuma riska pakāpi brīvības atņemšanas iestādē, kā arī piemērotākos sociālās uzvedības korekcijas vai sociālās rehabilitācijas līdzekļus un citus pasākumus, kas īstenojami soda izpildes laikā un iekļaujami notiesātā resocializācijas plānā. Tomēr minētais kā tas izriet no spēkā esošā normatīvā regulējuma nav pamats, lai mainītu soda izciešanas režīmu, proti, neatkarīgi no tā kāds būs šis izvērtējums, likumā stingri noteikta daļa no brīvības atņemšanas soda ir izciešama zemākajā pakāpē ar visiem no tās izrietošajiem ierobežojumiem (uzraudzības, drošības, saskarsmes tiesību u.tml.). Manā ieskatā, tikai, pamatojoties uz individuālu izvērtējumu, ir nosakāms soda izciešanas režīms un attiecīgi no tā izrietošie tiesību ierobežojumi. Arī CPT pēc vizītes Latvijā 2016.gada 12. līdz 22.aprīlim ir izteikusi kritiku par šo jautājumu. Proti, lai arī tā ir tiesas kompetence noteikt atbilstošu soda ilgumu par konkrētu pārkāpumu, cietuma amatpersonām jābūt atbildīgām par drošības un režīma prasību noteikšanu, balstoties profesionāli saskaņotos kritērijos un individuālā ieslodzīto novērtējumā. Šādā skatījumā ir grūti attaisnot prasību visiem

¹⁸ Latvijas Soda izpildes kodeksa 50.¹ pants pirmā, otrā daļa. 2016.gada 13.jūlija redakcijā

ieslodzītajiem izciest noteiktu minimālo ieslodzījuma soda daļu konkrētā režīma pakāpē. Komitejas skatījumā viena režīma pāreja citā jābalsta ieslodzītās personas attieksmē, uzvedībā, dalībā aktivitātēs (izglītības, arodapmācības vai nodarbinātības) un, kopumā, iepriekš pamatoti izstrādātā soda izciešanas plānā noteikto mērķu sasniegšanā. Šādā nolūkā būtu veicams regulārs individuāls izvērtējums.¹⁹

[9] Tiesībsarga ieskatā, konkrētajā situācija valstij būtu jācenšas uzlabot visu ieslodzīto personu situācija, nevis jāpasliktina situācija, kādā šobrīd atrodas ieslodzītās sievietes. Kā norādīts tiesneša P. De Albukērka (*Pinto de Albuquerque*) atsevišķajās domās (22.-24.punkts) spriedumā Khamatokhu un Aksenčik pret Krieviju, konstatējot vienlīdzīgas attieksmes principa pārkāpumu, valstij ir divas iespējas kā šo pārkāpumu novērst - atņemot noteiktās privilēģijas vai arī šo privilēģiju saņēmēju loku paplašinot. Tiesnesis ir norādījis, ka labvēlīgāko apstākļu atņemšana grupai, kas tos jau saņēmusi, nepaplašinot saņēmēju loku ar grupu, kas iepriekš bija izslēgta no šīs labvēlīgākās attieksmes baudīšanas, būtu pretrunā Konvencijas garam. Tādējādi arī personas, kas vērsusies tiesā, centieni panākt savu tiesību taisnīgu noregulējumu, nerezultētos faktiskā labumā.

Ņemot vērā, ka soda mērķis ir ne tikai personas sodīšana, bet arī personas resocializācija un visai sodu sistēmai būtu jāvirzās uz individuālu izvērtējumu, tiesību apjoma samazinājums attiecībā uz ieslodzītajām sievietēm nav pieļaujams. Līdz ar to tiesībsarga ieskatā normatīvais regulējums būtu pilnveidojams, **virzoties uz tādu soda izpildes sistēmu, kurā tiesību apjoms katrā no režīma pakāpēm tiek noteikts, ņemot vērā individuālu apstākļu izvērtējumu.**

Tiesībsargs

J.Jansons

¹⁹ Ziņojums Latvijas valdībai par Eiropas komitejas Spīdzināšanas un necilvēcīgas vai pazemojošas rīcības vai soda novēršanai (CPT) vizīti Latvijā no 2016.gada 12. līdz 22.aprīlim, pieejams: <https://rm.coe.int/pdf/168072ce52>. 41.p.